

Dr hab. Beata Szluz, prof. UR

Rzeszów, 20.06.2023 r.

Uniwersytet Rzeszowski

Kolegium Nauk Społecznych

Instytut Nauk Socjologicznych

Aleja Tadeusza Rejtana 16 C

35-959 Rzeszów

Recenzja rozprawy doktorskiej Zbigniewa Głaba

pt. Deinstytucjonalizacja wybranych usług dla osób

z niepełnosprawnościami w Polsce – perspektywa socjologii wiedzy

napisana pod kierunkiem dr hab. Grażyny Mikołajczyk-Lerman, prof. UŁ

(zgodnie z postanowieniem o powołaniu na recenzentką rozprawy doktorskiej, przez Komisję Uniwersytetu Łódzkiego do spraw stopni naukowych w dyscyplinie nauki socjologiczne z dnia 22 maja 2023 r.)

Deinstytucjonalizacja usług społecznych wyznacza kierunek rozwoju, szczególnie lokalnych polityk społecznych, w kontekście aktualnych wyzwań i potrzeb społecznych ujawniających się na szczeblu lokalnym (zmiany w strukturze społecznej, starzejąca się populacja, przeobrażenia rynku pracy, wyzwania w zakresie pieczy zastępczej, bezdomność, zdrowia psychicznego, niepełnosprawności itp.). Po wprowadzeniu w ostatnich latach różnorodnych programów, a następnie wdrożeniu możliwości tworzenia nowej instytucji lokalnej – centrum usług społecznych, aktualnym wyzwaniem staje się proces deinstytucjonalizacji usług społecznych w kierunku rozwoju usług społecznych świadczonych w społeczności lokalnej. Jest on oczekiwanym procesem, zaś usługi społeczne organizowane w społeczności lokalnej przynoszą pozytywne rezultaty i zadowolenie odbiorców.

Zgodnie z przyjętą Strategią rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030 (z perspektywą do 2035 r.)¹ Regionalne Ośrodki Polityki Społecznej / Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej przygotowały, bądź przygotowują plany rozwoju usług społecznych i deinstytucjonalizacji. Stanowią one uporządkowaną koncepcję zmiany w obszarach objętych deinstytucjonalizacją na poziomie regionalnym (w tym w szczególności: wsparcia rodziny i pieczy zastępczej, osób starszych, osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, osób z niepełnosprawnościami, osób z zaburzeniami psychicznymi, osób w kryzysie bezdomności, obywateli państw trzecich, w tym uchodźców). Rozwój usług społecznych i ich proces deinstytucjonalizacji będzie się odbywał na poziomie lokalnym. Priorytetowe jest zatem zaangażowanie samorządów lokalnych w planowanie i organizację całego procesu. Lokalne plany deinstytucjonalizacji usług społecznych są i będą przygotowywane przez gminy.

W nawiązaniu do tematu niniejszej rozprawy podkreślam, że podjęcie uwidocznionej w tytule tematyki uważam za zasadne. Należy podkreślić aktualność i znaczenie tej problematyki w naukach społecznych. Pragnę zauważyć, że zagadnienie wpisujące się w pole badań nad procesem deinstytucjonalizacji wybranych usług dla osób z niepełnosprawnościami w Polsce, nie jest badane i obrazowane w literaturze naukowej wystarczająco dogłębnie. Doktorant podjął w rozprawie temat ważny zarówno w aspekcie badań naukowych, jak również aplikacji do praktyki płynących z tych dociekań wniosków. Problematyka, którą zainteresował się Autor, sytuuje rozważania w obrębie nauk społecznych, w zakresie socjologii, a szczególnie socjologii stosowanej, socjologii problemów społecznych i pracy socjalnej, a także socjologii wiedzy.

Praca składa się z 465 stron, wraz z bibliografią [s. 435-448] i aneksem [s. 449-465]. W dysertacji wyodrębnionych zostało sześć rozdziałów, które zostały

¹ Uchwała nr 135 Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2022 r. w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą Strategia rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030 (z perspektywą do 2035 r.), M.P. 2022, poz. 767.

poprzedzone wstępem. Rozprawę zamyka zakończenie oraz bibliografia, w której zostały wykazane opracowania wykorzystane przez Autora (do tego odniosę się w dalszej części recenzji).

We „Wstępie” Doktorant określił i uzasadnił wybór tematu rozprawy. Autor zaznaczył, że: „za punkt wyjścia przyjęta została socjologia wiedzy w ujęciu Karla Mannheim’a – jako użyteczny schemat interpretacyjny pozwalający na pokazanie polaryzacji stron zajmujących się niepełnosprawnością, jak też opis założeń którymi się kierują – w powiązaniu z ich sytuacją bytową (...) Badanie zostało wsparte (...) elementami fenomenologicznej wersji socjologii wiedzy w ujęciu Reinera Kellera (opartej na koncepcji Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna)” [s. 11 i 16-17]. Na s. 12 Autor określił przedmiot badań, jest to: „dyskurs publiczny, jaki kształtuje się wokół projektu deinstytucjonalizacji”, a także założenia analityczne, które: „oparte zostały na rekonstrukcji metody Mannheim’a oraz wywiedzionej z tej koncepcji <pośredniczącej analizy dyskursu>”. Dodatkową inspiracją dla Autora było podejście socjologii wiedzy do dyskursu w ujęciu Reinera Kellera. Mam pytanie: jak Doktorant zinterpretuje myśl: „deinstytucjonalizacja w rozumieniu polityki społecznej oznacza pewnego rodzaju <rozmontowanie> instytucji, rozumianej jako placówka”? Proszę o interpretację.

Cel pracy został określony przez Autora na s. 21 (szczegółowo ponadto na s. 42-43), jest to: „pokazanie dyskursu i jego głównych cech, wyjaśnienie podstaw działania stron, uchwycenia sposobów i przyczyn myślenia w określony sposób, a także pokazania w jaki sposób różne grupy pozycjonują siebie i innych”. Pytania badawcze znalazły się na s. 43-44. Badaniami został objęty zakres czasowy obejmujący lata 2012-2022, co Autor zaznaczył [s. 14] i poprawnie uzasadnił. Doktorant scharakteryzował zawartość poszczególnych części rozprawy na s. 17-20.

Na s. 13 Autor zaznaczył, że skoncentrował się i wybrał usługi: mieszkalnictwo i asystencję osobistą. Dlaczego? Mam pytanie do Autora: co oznaczają określenia

podane na s. 13, „mieszkania chronione, wspierane, wspomagane czy komunalne”? Jak Doktorant rozumie określenia, które obecnie są upowszechniane w kontekście procesu deinstytucjonalizacji: „mieszkanie wspomagane z koszykiem usług i centra opiekuńczo-mieszkalne”? (interpretacja socjologiczno-prawna).

Praca została dobrze skonstruowana i podzielona na kilka części. Autor zaznaczył, że układ dysertacji jest specyficzny, nietypowy, co jest uzasadnione przyjęciem metody proponowanej przez K. Mannheima [s. 17]. Czytając i oceniając dysertację dostrzegłam tę nietypowość układu treści. Doktorant usprawiedliwia i wyjaśnia, iż stara się zapobiec powtarzaniu treści, co przekłada się na jej układ [s. 19]. Dostrzegam oryginalne podejście i rozwiązywanie problemu naukowego przez Autora.

W pierwszym rozdziale [s. 23-46] Doktorant wprowadza w tematykę, uzasadnia wybór perspektywy i metody. Przybliży proces deinstytucjonalizacji. Stawia także hipotezę badawczą, natomiast już w rozdziale czwartym umieścił „hipotezę, skonstruowaną w rozumieniu mannheimowskim”. W rozdziale pierwszym zostały również określone cele badań. Autor prowadzi prawidłowo wywód naukowy.

W kolejnym, drugim rozdziale Doktorant zobrazował koncepcję socjologii wiedzy, ujmowanej jako perspektywa – socjologii wiedzy zaproponowanej przez K. Mannheima – a także wprowadzenie do fenomenologicznej odmiany socjologii wiedzy i teorii dyskursu jako perspektyw pomocniczych [s. 47-116]. Język pracy jest „dojrzały”, dostrzegam erudycję Doktoranta.

W trzecim rozdziale Autor zaprezentował socjologię wiedzy jako metodę [s. 117-150]. Podjął próbę rekonstrukcji metody Mannheima, przedstawił wskazówki analityczne dla podejścia socjologii wiedzy do dyskursu w ujęciu R. Kellera (SKAD) i założenia dla analizy empirycznej. W tej części Autor przedstawił

czynniki społeczno-bytowe, koncepcję i konstrukcję narzędzia oraz materiał do badań.

Rozdział czwarty [s. 151-212] zawiera wprowadzenie do analizy teoretycznej. Został wyraźnie podzielony na dwie części. Autor zawarł w nim i określił pozycję badacza i kontekst historyczny. Druga część zawiera tzw. „rozbudowaną hipotezę”, będącą konstrukcją „typów idealnych” ideologii i utopii, na gruncie postrzegania niepełnosprawności. Istotne jest zarysowanie koncepcji grup i ich sytuacji społeczno-bytowej oraz podział (dwubiegunowy) na zwolenników ideologii i utopii z ich strukturami aspektowymi (reformatorzy i konserwatyści) [s. 190-191].

Wyniki analizy empirycznej wypełniają piąty rozdział dysertacji [s. 213-380]. Autor, osadzając swój wywód na przyjętych i zarysowanych założeniach, zamieścił w tej części pracy analizę struktur aspektowych i fenomenologicznych stron. Dotknął także kwestię elementów pomijanych w dyskursie i zagadnienie wyborów leksykalnych stron charakteryzujących ich style myślenia.

Ostatni, szósty rozdział [s. 381-426] zawiera dyskusję i wnioski. Doktorant zawarł w tej części kilka zagadnień: uwarunkowania społeczno-bytowe, zjawisko „mówienia obok siebie”, kwestie relacjonowania i partykularyzacji. W miejscu, w którym Autor ukazuje podziały i sojusze, odnosi się do funkcjonowania stron i grup w warunkach konfliktu lub współpracy, a także ignorowania pewnych grup przez inne. Należy podkreślić, że Doktorant prowadzi wywód naukowy obejmujący także rozwój myśli stron oraz rozwoju grup, w zakresie ewentualnego powstawania ruchu społecznego. Zwraca uwagę na użyteczność socjologii wiedzy do badań nad niepełnosprawnością. Nie pomija postulatów badawczych. W zakończeniu [s. 427-434] wyraźnie wskazuje wnioski. Zabrakło tutaj porównań do wyników badań innych badaczy. Czy Doktorant może dokonać takiego zestawienia, porównania? Mam pytanie: jakie wnioski płyną z badań i w jaki sposób można je aplikować do praktyki?

Podczas czytania tekstu nasunęły się uwagi, a mianowicie:

- (1) pierwsza z nich: podkreślam, że Doktorantka zna literaturę przedmiotu, prowadzi dojrzały wywód naukowy;
- (2) kolejna: uważam, że praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego;
- (3) trzecia: dysertacja dowodzi, że Doktorant posiada ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie naukowej, w pole której wpisuje się rozprawa;
- (4) czwarta: Doktorant został dobrze przygotowany przez Promotora dysertacji do prowadzenia badań naukowych, co pozwoli na prowadzenia dalszych eksploracji.

Autor zestawiał bibliografię [s. 215-231], uważam że bogatą, mając na uwadze temat dysertacji. Nie wyodrębnił wykazu źródeł prawa, chociaż takie źródła znalazły się w bibliografii. Źródła prawa należy odpowiednio poukładać, tzn. według (1) mocy prawa i (2) w kolejności uwzględniającej porządek chronologiczny (należy to poprawić). Sugeruję wydzielenie części w bibliografii podczas przygotowania pracy do druku. Jednocześnie należy podkreślić, że Autor odwołał się do szerokiego spektrum literatury przedmiotu. W zestawieniu odnalazłam publikacje nie tylko z zakresu socjologii, lecz również z m.in. nauk o polityce, filozofii oraz odwołania do publikacji zamieszczanych na stronach internetowych (netografia). Wykaz bibliografii świadczy o erudycji Doktoranta. Należy podkreślić, że Autor sięgnął do licznych prac w języku polskim i w językach obcych.

Doktorant powinien zrezygnować z aneksu. Tekst źródłowe należy umieścić w bibliografii, jako pierwsze, tzn. wykaz źródeł (mając na uwadze metodykę badań). Wykaz tabel i schematów należy z kolei zamieścić przed bibliografią.

W trakcie lektury tekstu napotkałam pewne drobne błędy stylistyczne, interpunkcyjne i nieliczne „literówki”. Sugeruję dokonanie korekty przed wydaniem pracy drukiem.

Przedstawione uwagi należy odczytać jako wskazówki. Uważam, że ze względu na nieliczne publikacje w zakresie podjętej tematyki warto, aby rozprawa została opublikowana. Rekomenduję zatem niniejszą dysertację do druku.

Reasumując, po wnikliwym przeczytaniu dysertacji stwierdzam, że przedstawiona do oceny praca doktorska spełnia wymagania stawiane przed rozprawą doktorską, zgodnie z warunkami określonymi art. 179 ust. 7 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. przepisy wprowadzające ustawę – Prawo szkolnictwie wyższym i nauce oraz w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, art. 187 ust. 1 i 2 –

1. „Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.
2. Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne”.

Wnioskuje zatem do Komisji Uniwersytetu Łódzkiego do spraw stopni naukowych w dyscyplinie nauki socjologiczne o dopuszczenie Doktoranta Zbigniewa Głęba do publicznej obrony.

Beata Szluz

.....

20.06.2023 r.

Beata Szluz